

Ceny Nakladatelství Academia za rok 2010

Ve středu 9. března 2011 proběhlo v budově Akademie věd v Praze slavnostní vyhlášení již třetího ročníku Cen Nakladatelství Academia, tentokrát za r. 2010. Záměrem projektu je upozornit veřejnost na kvalitní odbornou literaturu, která vychází v rámci jednotlivých ústavů Akademie věd ČR nebo v Nakladatelství Academia. Vědečtí pracovníci tak mohou další formou představit svou publikační činnost. Partnerem letošního ročníku byla Těšínská tiskárna, a. s.

Porotu tvořilo 8 zástupců pracovišť Akademie věd ČR, vysokých škol a uznávaný český novinář dlouhodobě se zabývající vědou. Předsedkyní byla Eva Zažímalová (ředitelka Ústavu experimentální botaniky AV ČR, v. v. i.), členy Pavel Baran (ředitel Filozofického ústavu AV ČR, v. v. i.), František Houdek (redaktor MF Dnes), Stanislav Komárek (PřF UK v Praze), Pavel Janoušek (Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.), Lubomír Konečný (ředitel Ústavu dějin umění AV ČR, v. v. i.), Martin Kovář (ředitel Ústavu světových dějin FF UK), Ivo Kraus (FJFI ČVUT) a Ivo Purš (Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i.). Všechny hodnocené tituly byly vydány v r. 2010.

● Cena za původní vědeckou nebo populárně naučnou práci

Publikace českého autora nebo kolektivu převážně českých autorů (nemusí být vydána v českém jazyce): Vladimír Papoušek a kolektiv – Dějiny nové moderny. Ostatní nominované tituly: Martin Holý – Zrození renesančního kavalíra. Výchova a vzdělání šlechty z českých zemí na prahu novověku (1500–1620); Karel Thein – Myšlení v nás. Tři platónské studie.

● Cena za překlad vědecké nebo populárně naučné práce

Musí jít o první vydání překladu do českého jazyka: Milan Váňa za knihu Oswalda Spenglera – Zánik západu (z němčiny). Nominováni dále byli: Zdeněk Žáček za překlad: Sean B. Carrol – Nekonečné, nesmírně obdivuhodné a překrásné; a Iva Dvořáková: Lev D. Trockij – Můj život.

● Cena za výtvarné zpracování publikace

Je udělována za grafickou úpravu (hodnotí se obálka, ale i celkové zpracování): Radek Mikuláš – Ledové Čechy. Nominováni dále byli: Oleg Man (Miroslav Verner – Chrám světa) a Robin Brichta (Jan Macek a kol. – Blanokřídli České republiky I.).

● Cena za slovník nebo encyklopedickou publikaci

Publikace musí mít lexikografický nebo encyklopedický charakter (hodnotí se obsahová správnost, přehlednost a uživatelská vstřícnost): Vladimír Just – Divadlo v totalitním systému. Ostatní nominováni: Hana Vymazalová, Břetislav Vachala a Eugen Strouhal – Lékařství starých Egyptanů I., Petr Zajíček – Jeskyně České republiky.

● Cena poroty

Alena Míšková, Martin Franc a Antonín Kostlán (eds.) – Bohemia docta (viz také recenze na str. XXIV).

● Kniha roku

Vladimír Papoušek a kol. – Dějiny nové moderny. Hodnotí se originalita a zájem čtenářské obce. Porota vybírá z titulů nominovaných v uvedených kategoriích.

Knihy do příštího ročníku Ceny Nakladatelství Academia za r. 2011 mohou přihlásit zaměstnanci pracovišť Akademie věd ČR do 31. 12. 2011 na adresu Oddělení propagace DAN. Publikace musí být vydány v rámci ústavů AV ČR.

1 Slavnostním vyhlášením cen provedl přítomné ředitel Nakladatelství Academia Jiří Padevěť.

2 Předsedkyně poroty Eva Zažímalová

3 Vítěze kategorie za vědeckou nebo populárně naučnou práci vyhlásil Jan Suda, předseda redakční rady časopisu Živa.

4 Cenu za překlad vědecké nebo populárně naučné práce předal Jiří Beneš, předseda Ediční rady AV ČR, Milanu Váňovi.

5 Zleva: Radek Mikuláš, Vladimír Just, předseda AV ČR Jiří Drahoš, který předal cenu Kniha roku, a Vladimír Papoušek. Snímky S. Kyselové, SSČ AV ČR, v. v. i.

Osmdesát let Vladimíra Hanáka

Docent RNDr. Vladimír Hanák, CSc., je odborně veřejnosti znám především jako průkopník výzkumu netopýrů v Československu a vlastně v celé poválečné Evropě. Jedno z mých prvních pracovních setkání s ním se však kupodivu netýkalo netopýrů, ale drobných hlodavců a hmyzožravců – myši, hrabošů a rejšků. Studoval jsem spolu s Miloslavem Nevrlým (viz Živa 2009, 1: IV) v prvním ročníku tehdejší Biologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a V. Hanák nás zasvěcoval do určování těchto savců. Také nás učil, jak je pitvat, abychom zjistili, jde-li o mladé nebo dospělé, pohlavně aktivní nebo inaktivní kusy, u samic spočítali embrya nebo děložní skvrny a shromáždili poznatky důležité pro studium rozmnožování a populační dynamiky jednotlivých druhů. Odehrávalo se to v pracovních díplomantů ze zoologie obratlovců, navečer, mimo dobu výuky. Vladimír najednou přerušil výklad a odskočil si na chodbu pozdravit se s jednou studentkou, což pro nás označil jako „sexuální vložku“. Ženy ho vždycky zajímaly a není divu, že si vzal nejkrásnější dívku z našeho ročníku, pozdější významnou antropoložku v Národním muzeu.

Vladimír Hanák se narodil 31. března 1931 ve Znojmě. Po obsazení českého a moravského pohraničí v r. 1938 se rodina odstěhovala na Českomoravskou vrchovinu do Horního Újezda u Třebíče. Právě tam se začal projevovat jeho zájem o přírodu a zvláště o obratlovce. Ke studiu na Univerzitě Karlově byl přijat v r. 1950, takže v době, kdy jsme se společně věnovali zmíněnému výzkumu drobných savců, byl ve třetím ročníku a už jako student dělal asistenta prof. Juliu Komárkovi, tehdy vedoucí osobnosti pražské zoologie. J. Komárek bohužel záhy zemřel a naši nejbližší učitelé, Walter Černý a Zdeněk Veselovský, byli zaměřeni hlavně ornitologicky. Vladimír Hanák sice začínal také jako ornitolog, ale právě pod Komárkovým vlivem se stále víc zajímal o savce. V r. 1954 obhájil diplomovou práci (jejíž podstatnou část publikoval v r. 1958) o postnatálním vývoji myši domácí. To už byl zaměstnán jako odborný asistent na katedře zoologie Přírodovědecké fakulty UK v Praze a měl za sebou 10 publikací o ptácích a savcích (např. i v Živě publikoval od r. 1953). Třebaže nikdy neztratil zájem o další skupiny obratlovců ani o jiné živočichy, stal se záhy hlavním představitelem a organizátorem výzkumu savců na této vysoké škole. O netopýry jsme se začali zajímat nezávisle na sobě ještě za studií. Když jsem zjistil, že se starší kolega zabývá stejnou skupinou jako já, trochu jsem se polekal: myslel jsem, že mne od toho bude zrazovat. Opak byl však pravdou. Vladimír můj zájem uvítal a od té doby jsme při řešení mnoha otázek týkajících se netopýrů spolupracovali. Společně jsme také zorganizovali vůbec první Mezinárodní konferenci

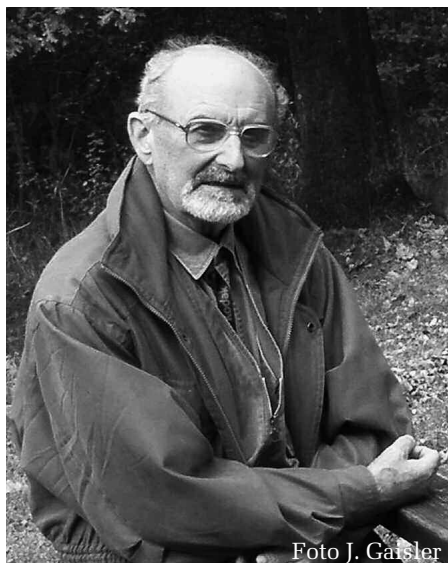

Foto J. Gaisler

o výzkumu netopýrů. Měla se konat v r. 1967, mimo jiné jako výsledek politického uvolnění situace v tehdejším Československu. Prezidium Československé akademie věd (ČSAV), jehož svolení bylo nutné k pořádání a financování konference, bohužel její konání v tomto roce nepovolilo s poukazem na to, že akce není dostatečně připravena (možná po politické stránce). Nakonec byla povolena, jako datum stanoveno 6.–9. září 1968 a jako místo konání zámek v Hluboké nad Vltavou. Jenomže o 14 dní dříve napadly Československo armády států Varšavské smlouvy. Přesto se konference v plánovaném termínu uskutečnila, ale místo přihlášených asi 100 osob pouze za účasti 15 lidí. Podrobnosti jsou popsány v knize A tribute to bats (ed. Horáček a Uhrin 2010, viz následující recenze).

Vladimír Hanák zůstal věrný katedře zoologie PŘF UK v Praze, i když v době normalizace neměl snadnou situaci pro své zásadní postoje vůči sovětské okupaci, nehledě na to, že nikdy nebyl členem KSČ. Stačil se ještě zúčastnit druhé konference o výzkumu netopýrů v Amsterdamu (1970), kde se plénu světových chiropterologů omluvil za nezdařenou první konferenci, „protože Rusové přišli v mnohem větším počtu, než jsme očekávali“, jak doslova prohlásil. Na třetí konferenci v Plitvicích (1972) a čtvrté v Nairobi (1975) ale už nuceně chyběl. Za normálních poměrů by se nepochybně záhy habilitoval a posléze stal univerzitním profesorem, ale vzhledem k okolnostem získal titul docenta až po r. 1989. Jeho pracovní a organizační úsilí to však nijak nezlomilo. Je autorem téměř 300 vědeckých publikací a kolem 200 populárních článků, spoluautorem učebnice Zoologie strunatců a překladatelem 8 populárně vědeckých knih s cestopisnou nebo zoologickou tematikou. Hlavní zaměření výzkumu předznamenal jeho kandidátská dizertační práce o roz-

šíření a taxonomii středoevropských druhů netopýrů (1960), z níž byly po doplnění publikovány zejména části týkající se rodů *Plecotus*, *Myotis* a *Pipistrellus*. V. Hanák ovšem, později se spolupracovníky a studenty, přispěl k poznání taxonomie, ekologie a vědeckého názvosloví mnoha dalších netopýřích druhů. Jako příklad uvedme publikaci s Ivanem Horáčkem (1989) o netopýru Saviově (*Hypsugo savii*), tehdy ještě u nás nedoloženém, který je od r. 2001 součástí fauny České republiky. Kromě toho se nepřestal věnovat i jiným skupinám savců, např. myšiči temnopásé (*Apodemus agrarius*) nebo celým savcím společenstvům různých oblastí. Data o faunistice, taxonomii a ekologii savců přitom sbíral nejen na území České republiky a Slovenska, ale také Albánie, Bulharska, Střední Asie, Zakavkazska, Libye a nejnověji Řecka a Kypru. Kromě materiálu, který sám shromáždil, zpracoval sbírky různých našich i zahraničních institucí, z nichž jmenujme alespoň Britské muzeum přírodních věd v Londýně, Přírodovědecké muzeum Senckenberg ve Frankfurtu nad Mohanem, Muzeum A. Koeniga v Bonnu a muzea v Moskvě a Leningradu (St. Peterburgu). Svou vlastní rozsáhlou sbírku netopýrů věnoval Národnímu muzeu v Praze.

Vladimír Hanák je ovšem nejen vynikající odborník, ale také pedagog, organizátor a charismatický člověk s mimořádným osobním kouzlem. Byl a je vedoucím diplomových prací a školitelem doktorských prací mnoha desítek studentů, ovlivnil však stovky dalších, které přímo nevedl. Jeho přednášky ze zoologie obratlovců a řady dalších předmětů měly vždy vysokou úroveň a zároveň se daly dobře sledovat (přednáší spíše pomalu), neobyčejně zajímavé a oblíbené byly jím vedené exkurze a kurzy terénní zoologie. K tomu nutno dodat, že V. Hanák dokáže determinovat i mnoho skupin bezobratlých živočichů a dobře se vyzná také v botanice a mykologii. V souvislosti s pracemi v terénu nelze opomenout jeho dlouholeté obětavé spravování terénní stanice Ruda u Horusického rybníka. Tato starobylá rybářská bašta bez napojení na elektřinu stojí osaměle uprostřed kouzelné jihočeské přírody na břehu Zlaté stoky. V rozlehlém stavení byly vždy na několik dní ubytovány již tisíce studentů, a to nejen z Karlovy, ale např. také z Masarykovy univerzity v Brně. Kromě toho na Rudě pracovalo nebo se tam rekreovalo bezpočet zoologů. Takový provoz ovšem vyžadoval náročnou údržbu a opravy, z nichž většinu organizoval právě Vladimír. I když už správcem této stanice není, je jeho zásluhou, že Ruda funguje dál a je připravena sloužit i v budoucích letech.

V jednom článku není možné vystihnout celou osobnost jubilanta a upozornit na všechno, čím se trvale zapsal do zlaté knihy české zoologie a vědy vůbec. Tento nedostatek se pokusím zmenšit upozorněním na jednu vlastnost dosud nezmíněnou: úžasný Vladimírův smysl pro humor. I z toho důvodu je s ním každému dobře. Přeji mu nejen svým jménem, ale i za všechny zoology a studenty, kteří ho znají, aby si během mnoha dalších let užíval pozorování netopýrů, výpravy na Rudu a potěšení ze všeho, co ho baví.

Začátkem března 2011 oslavil kulaté životní jubileum Petr Ráb, člen předsednictva Akademické rady AV ČR a také redakční rady Živy. Přejeme mu vše nejlepší, hodně zdraví, úspěchů a spokojenosti.

Jiří Gaisler

RECENZE

Ivan Horáček, Marcel Uhrin (eds.): A tribute to bats. A collection of contributions on selected topics of bat research and bat conservation

Málokdy bývá u nás publikována kniha, která obsahuje sdělení o výsledcích výzkumu, je psána anglicky a přitom výslovně odmítá být vědeckým spisem. A přece právě to napsali editoři hned v úvodu čtyřsetstránkové publikace o výzkumu a ochraně netopýrů: „Tato kniha není míněna jako přísně vědecké pojednání... Je to jen takový pokus o projev úcty k netopýrům.“

Mimořádná kniha vznikla za mimořádných okolností. Původně byla míněna jen jako soubor informací o netopýrech České republiky a Slovenska pro účastníky dvou setkání – 15. Mezinárodní konference o výzkumu netopýrů a Setkání zástupců účastnických států EUROBATS (organizace na ochranu netopýrů v Evropě). První ze zmíněných akcí se konala v srpnu, druhá v září 2010, obě v Praze. Díky podpoře Ministerstva životního prostředí ČR, dalších sponzorů a nadšení autorů se publikace poněkud rozrostla. Editoři sice provedli – pokud jim to časová tíseň dovolila – určitý výběr příspěvků, ale nebránili se různorodosti a místy až nesourodnosti výsledného díla. Přitom si ale důsledně hlídali formální úpravu tak, aby měl výsledek vysokou estetickou hodnotu. K té přispívá, kromě technicky dokonalých grafů a map, především soubor 235 barevných fotografií netopýrů a jejich životního prostředí. Na černobílých a barevných snímcích jsou představeni také hlavní aktéři výzkumu netopýrů u nás a zahraniční účastníci mezinárodních setkání, která se konala v tehdejší Československu, včetně První mezinárodní konference o výzkumu netopýrů v září 1968 na zámku v Hluboké nad Vltavou.

Kniha je rozdělena do pěti oddílů. První podává historii chiropterologie (termín odvozen od názvu řádu letounů – *Chiroptera*) v ČR a na Slovensku, přibližně od dob působení velkého přírodovědce 19. stol., pražského rodáka Friedricha Antona Kolenatiho, do současnosti. Samostatné kapitoly pojednávají o třech mezinárodních konferencích, které se uskutečnily v Čechách a na Moravě a byly zcela nebo částečně věnovány výzkumu netopýrů. První část knihy obsahuje také informace o dnešních společnostech pro ochranu netopýrů v ČR a na Slovensku a o některých akcích zaměřených na ochranu netopýřích populací. Ve druhém

oddílu jsou stručně popsány metody a výsledky několika dlouhodobých projektů. V první kapitole najdeme výsledky kroužkování netopýrů v ČR a na Slovensku v letech 1948–2000. Za tuto dobu bylo okroužkováno 89 108 netopýrů 23 druhů a zjištěny cenné poznatky o přeletech a stáří včetně druhého nejvyššího věku doloženého v rámci celého řádu letounů. Druhá kapitola přináší výsledky sčítání netopýrů na zimovištích, které se uskutečňuje od 50. let 20. stol., jednotnou metodikou od r. 1969 a bez odchytu netopýrů od r. 1981. Třetí a čtvrtá kapitola obsahují

výsledky monitorování netopýřích populací v letním období, a to pozorováním v úkrytech mateřských kolonií, odchylem do sítí na lovištích nebo místech sociálních kontaktů a detekcí echolokačních signálů. Souhrnem lze konstatovat, že v posledních letech je početní vývoj populací u většiny druhů pozitivní. Asi nejdůležitější částí knihy je třetí oddíl zabývající se rozšířením, výskytem a početností všech 28 druhů netopýrů České a Slovenské republiky. U každého druhu včetně nedávno objeveného netopýra Alkathoe (*Myotis alcathoe*) a netopýra nejmenšího (*Pipistrellus pygmaeus*), odlišeného jen o málo dříve od příbuzného netopýra hvízdavého (*P. pipistrellus*), jsou mapy nálezů podle kvadrátů mapovací sítě území ČR a Slovenska. Pojednání o jednotlivých druzích provázejí kvalitní fotografie s některými detaily použitelnými při určování. Předposlední oddíl knihy obsahuje 18 „případových“ studií (case studies) z nejrůznějších oblastí výzkumu netopýrů. Většinou jde o výtah z jedné nebo několika publikací vydaných během dlouhého časového rozpětí od 60. let minulého stol. do současnosti. Dozvíme se např. o netopýrech Afghánistánu nebo Alžírsku, o potravě

1 Netopýr večerní (*Eptesicus serotinus*) patří k větším druhům našich netopýrů. Vylétá časně večer a loví hmyz v okolí vegetace i městských lamp. Foto A. Bláhová

2 Netopýr nejmenší (*Pipistrellus pygmaeus*) je jeden z našich nejdrobnějších netopýrů (má hmotnost okolo 3–5 g). Je více vázán na okolí vodních ploch než jeho příbuzný netopýr hvízdavý (*P. pipistrellus*). Hlavní složku potravy netopýra nejmenšího tvoří dvoukřídlí, např. komáři. Foto H. Jahelková

našich druhů netopýřů, netopýřů Středního východu a Afriky, o netopýřích ekto-parazitech, o druhovém složení společenstev netopýřů žijících na území našich velkých měst nebo o aktivitě a ekologických parametrech netopýřů některých jeskyní Moravského krasu. Poslední kapitola podává na 80 stranách bibliografii literatury vztahující se k netopýřům České a Slovenské republiky, která má několik oddílů (originální práce, knihy, abstrakty z konferencí apod.) a zahrnuje 1 693 titulů. Na knize *A tribute to bats* se podílelo 35 autorů textů a 16 autorů fotografií.

Platí-li hodnocení uvedené na začátku, že jde o mimořádnou knihu, je to především zásluhou prvního editora, prof. Ivana Horáčka. Podařilo se mu shromáždit úctyhodný počet příspěvků, které dokládají vysokou úroveň české a slovenské chiropterologie v evropském i světovém měřítku, zejména uvážíme-li počet obyvatel a velikost našich dvou sousedních republik. Kromě toho se I. Horáček na publikaci významně podílel i jako autor. Kniha je zajímavá obsahem i formou a může oslovit i jinak zaměřené zoology nebo čtenáře vůbec, nejen odborníky na danou skupinu. Hlavně ale splnila nejdůležitější poslání, tj. že sehrála roli jakési výkladní skříně země pořádající dvě mezinárodní setkání odborníků, z nichž to první bylo jedno z největších svého druhu.

Při kritickém pohledu má recenzovaná publikace samozřejmě také určité nedostatky. Předně mohl být zařazen samostatný oddíl týkající se ochrany netopýřů v ČR a na Slovensku, a to jednak ve srovnání s ochranou těchto savců v jiných státech, jednak ve srovnání s ochranou jiných složek bioty. Zařazení kapitol o ochraně do historie nepovažují za šťastné, kromě toho nepostihují celou problematiku ochrany netopýřů, jejich úkrytů a dalších složek životního prostředí. Dále jsou v knize určité nepřesnosti, které vyplynuly z toho, že z časových důvodů nebylo možné, aby byly všechny texty revidovány po stránce jazykové. V poděkování na konci knihy je sice jmenován jeden zkušený český zoolog – překladatel a jeden anglický rodilý mluvčí, zároveň se však editoři omlouvají, že tito pánové dostali ke kontrole jen část budoucí knihy. Časové důvody vedly také k tomu, že jednotliví autoři nebyli vzájemně informováni o tom, co budou psát.

Přestože editoři odvedli obrovský kus práce, nepodařilo se jim zabránit drobným nesrovnalostem. Tak např. v závěru kapitoly o netopýřech Egypta, která je založena především na publikaci z r. 1972, se píše, že o aktuální situaci pojedná kapitola o netopýřech východního Mediteránu. Taková kapitola ale v knize není, přestože během posledních let vyšlo na toto téma několik

publikací českých autorů. Že se kapitola v knize neobjeví, pisatel o egyptských netopýřech nevěděl. Z nesrovnalostí uvedme ještě, že zásadní předválečné dílo je Eisentrautova kniha z r. 1937, nikoli článek z r. 1936 (str. 31), zoolog na fotografii vedle J. Kratochvíla a A. Kolba je H. M. Steiner, nikoli J. Niethammer (viz str. 48), na jiném snímku je vedle W. Bogdanowicze A. Punt, nikoli J. D. Pye (str. 52). Domnívám se také, že i mimo kapitolu podávající přehled netopýřů a vrápců České republiky a Slovenska mohly být u některých fotografií jmenovitě uvedeny příslušné druhy, zejména pro ty čtenáře, kteří nejsou odborníky na savce řádu letouni. Ale dosti připomínek. Kniha je cenná především tím, že podává unikátní soubor informací, jaký dosud nebyl veřejnosti předložen u nás ani v zahraničí. Má i historickou hodnotu, protože shrnuje celou bibliografii o dané problematice. Především ale je nezbytným vodítkem pro všechny, kdo se zabývají nebo hodlají zabývat výzkumem a ochranou netopýřů, a to nejen na území České a Slovenské republiky.

Publishing House LESNICKÁ PRÁCE, s. r. o., Kostelec nad Černými lesy, 2010, 400 str. Cena neuvedena
Zájemci mohou psát na: www.ceson.org

Pavel Burgert

FAUNISTICKÉ ZPRÁVY

Zajímavé faunistické údaje z Jičínska v díle Karla Václava Raise

Sběr hmyzu a přírodnin obecně dnes již nepatří ke kratochvílím školní mládeže. Že tomu tak nebylo vždy, nás ubezpečují vzpomínky starších kolegů, dále do minulosti nás pak mohou dovést písemné zmínky, které nacházíme i v krásné literatuře. Při troše trpělivosti nám mohou taková svědectví pomoci při rekonstrukci podoby krajiny a v některých případech lze vyvodit i některé zajímavé faunistické údaje.

Bělohorský rodák Karel Václav Rais (1859–1926) publikoval r. 1906 ve 25. ročníku tehdy populárního Malého čtenáře na pokračování povídku *Na brouky*. Hlavní hrdinové díla, tři jičínské gymnazisté, se vydávají začátkem června na Veliš a Loretu za účelem sběru hmyzu. Topografická přesnost popisu cesty nemusí překvapovat – Rais sám v letech 1870–77 v Jičíně studoval. Zajímavý je však výčet hledaných druhů, z nichž zaujme především „nitens“ (střevlík lesklý – *Carabus nitens*, výslovně odlišený od *C. auronitens*) lokalizovaný do okolí Lorety a dále pak „měsíčník“ (výkalník pečlivý – *Copris lunaris*) lovený na úpatí Veliše. Pro ukázkou uvedme i „španělskou mouchu“ – puchýřníka *Lytta vesicatoria* ve Vokšicích nebo cvrčka polního (*Gryllus campestris*) chytaného v úvoze cestou k Loretě, které bychom dnes na sledovaném území hledali marně.

Jestliže se zamyslíme nad Raisovými podivuhodnými entomologickými znalostmi, zahlodá v nás pochybnost, jestli nepoužil nějaký starší podklad, z něhož by údaje opsal. V době vzniku povídky byl již k dispozici Lokajův Seznam brouků Českých (1868), který např. *C. lunaris* i *C. nitens* z Jičínska uvádí. Autorem záznamů je

Vilém Vařečka, snad jeden z Raisových pedagogů, kterého má jako svého informátora též Ladislav J. Čelakovský v závěrečném svazku *Prodromu* květeny České (1883). Překvapení se však dočkáme, když při studiu Raisových pamětí (1928) nalezneme zmínku o sběru rostlin i hmyzu z dob jičínských studií, je zde zopakován i údaj o výkalníkovi *C. lunaris*, což svědčí o autorově zálibě ve sběru přírodnin.

Obraz Jičínska se můžeme pokusit doplnit snad ještě údaji z pamětí Antala Staška (1843–1931), který zde rovněž studoval. Jeho orientace je však více politická a kulturní, a proto se musíme spokojit s lakonickým upřesněním podoby Čeřovky, kterou Raisovi gymnazisté navštívili, coby „překrásného, bujnou zelení porostlého kopce.“

Že záliba ve sběru hmyzu nebyla vlastní pouze jičínským gymnazistům, nás ujišťuje již zmíněný Emanuel Lokaj (1822–80), který předkládá údaj o krasci třešňovém (*Anthaxia candens*): „... U Prahy za Žitnou branou u bašt od žáků gymnasiálních as 20 expl. chyceno...“ O možném zhozném dopadu podobných zálib nás informuje Jan Oberberger (1892–1964), který v Kapitolkách zmiňuje ničení populace tesařka alpského (*Rosalia alpina*) na Bezdězech prováděné studenty lesnické školy v Bělé.

Využívání údajů z krásné literatury k rekonstrukci přírodního prostředí není v naší přírodovědě obvyklé. Uváživá kombinace pramenů a jejich rozumná kritika však může přinést zajímavé skutečnosti.

1 Tři jičínské gymnazisté při výpravě za brouky, jak je pro Raisovu povídku *Na brouky* (časopis Malý čtenář v r. 1906) ztvárnil Adolf Kašpar (1877–1934).

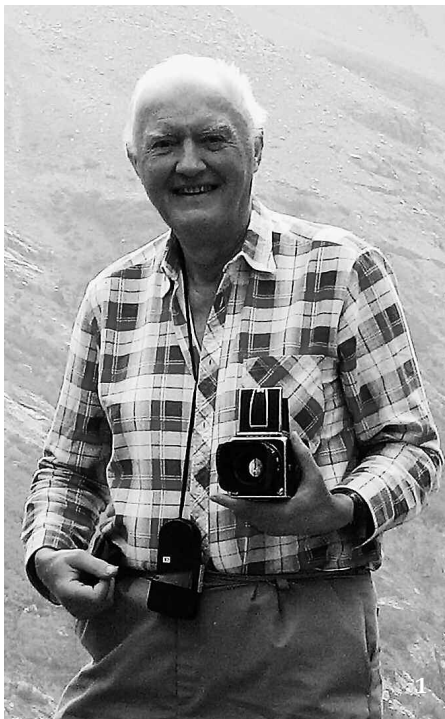
Vzpomínka na Rudolfa Hrabáka

V sobotu 5. března 2011 nás zaskočilo a hluboce zarmoutilo náhlé úmrtí prof. MVDr. Rudolfa Hrabáka, CSc. Narodil se 5. října 1932 v Praze. Po maturitě na gymnáziu v Praze – Libni byl v r. 1952 přijat na Vysokou školu veterinární v Brně (dnes Veterinární a farmaceutická univerzita, VFU Brno), které zůstal věrný celý život.

Významné momenty v životě vědce a univerzitního pedagoga

Záhy po nástupu na vysokou školu se stal pomocnou vědeckou silou v Ústavu histologie a embryologie, kde setrval po celou dobu studia. Promoval v r. 1958 a nastoupil jako asistent a později jako odborný asistent na katedru epizootologie. V r. 1972 přešel na katedru fyziologie hospodářských zvířat jako odborný asistent, v r. 1979 se stal docentem. O 11 let později byl jmenován profesorem a přednostou znovuobnověného Ústavu biologie a zoologie tentokrát již na Fakultě veterinární hygieny a ekologie VFU Brno. V této funkci aktivně působil až do r. 2000, kdy ukončil zaměstnanecký poměr a nadále jako emeritní profesor s ústavem spolupracoval.

V Ústavu histologie a embryologie se věnoval v době studií především mikro- a makrofotografii a jako zručný kreslíř se podílel též na vydání učebních textů. Od r. 1958 pracoval na obrazové části první učebnice histologie jako člen autorského kolektivu vedeného precizním pedagogem prof. Evženem Novotným. Pro Rudolfa Hrabáka to byl velký závazek, neboť musel vytvořit 450 obrazů (pérovek, lavírovaných tuší i akvarelů), z nichž bylo přibližně 100 originálů. Učebnice vyšla v r. 1966 a byla poctěna Cenou akademika Klobouka. Po přechodu na katedru epizootologie se vedle výuky zabýval studiem brucelózy a virových onemocnění prasat. Výsledky bádání využil nejen v publikacích, ale i v kandidátské dizertaci Studium některých biologických vlastností viru moru prasat (kmene PAV-1), kultivovaného v stabilní linii buněk PK-Č. Tyto studie se staly teoretickým podkladem pro výrobu nové, ekonomicky výhodné vakcíny proti moru prasat a za výsledky v tomto projektu byl se spolupracovníky odměněn v r. 1976 Státní cenou. V r. 1974 získal stipendium v USA, kde studoval dynamiku oxytocinázy u gravidních zvířat spektrofotometrickou metodou. Svě zkušenosti shrnul v habilitační práci Studium aktivity cystinaminopeptidázy (oxytocinázy) v krevní plazmě gravidních zvířat. Byl učitelem biologie a zoologie, jehož

přednášky studenti hojně navštěvovali, protože svým mimořádným pedagogickým umem a smyslem pro humor dokázal skutečně zaujmout.

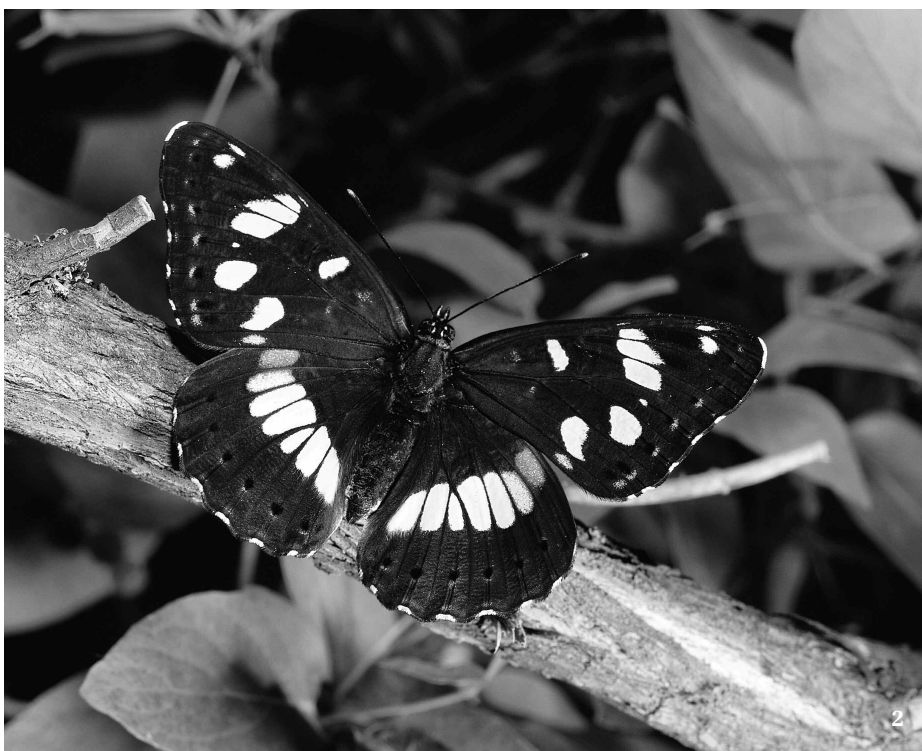
Po r. 1989 se podílel na rozvoji univerzity jako prorektor. V r. 1991 přispěl ke zrodu Fakulty veterinární hygieny a ekologie jako její první proděkan a významně se zasloužil také o založení Farmaceutické fakulty v rámci VFU Brno. Zároveň byl proděkanem na Fakultě veterinární

hygieny a ekologie i proděkanem na Farmaceutické fakultě.

Rudolf Hrabák jako významný fotograf motýlů

Čtenáři Živy se často setkávali s další vášní a koníčkem Rudolfa Hrabáka. Více než 50 let se věnoval fotografování. Zpočátku fotografoval bez užšího zaměření převážně přírodní objekty. V průběhu vysokoskolských studií se kromě světelné mikrofotografie zaměřil na makrofotografii. Navštěvoval v Brně fotokroužek, který vedl K. O. Hrubý a jehož členy byli přední brněňští fotografové jako Josef Tichý a Miloš Budík, kteří se mu stali vzorem. Svou pozornost zaměřil na motýly, kterými se zájmově zabýval. Postupně stále více upřednostňoval ateliér před fotografováním v přírodě, ale vždy se snažil, aby byl příslušný druh zachycen na odpovídajícím podkladu a v podmínkách, které byly přesně v souladu s jeho způsobem života. Svůj domácí fotoateliér měl proto vybaven různými kameny, kusy kůry a jinými přírodními podklady.

Při delších cestách po našem území i do ciziny si zřizoval pracovní ateliér většinou v terénním obytném automobilu, přičemž ostatní účastníky expedice zpravidla na několik hodin vykázal slovy: „Teď běžte někam pryč.“ Na cesty byl vybaven kontejnerem s velkým počtem krabiček, v nichž obvykle motýly uchovával do následujícího dne. Velmi nerad fotografoval preparovaný hmyz (s odůvodněním: „Mrtvolky nefotím.“) Specializoval se především na noční druhy motýlů, za vhodnými objekty podnikal exkurze sám, ale častěji doprovázel jiné entomology. Přítom samozřejmě docházelo k četným dohadům, kdo má na příslušného motýla větší nárok – fotograf, nebo entomolog. To platilo zvláště při nálezech vzácných druhů, které mu jeho kamarádi, entomologové, jen velmi neradi svěřovali. A často byly jejich obavy oprávněné, vzácný exemplář při opakovaných snahách o co nejlepší snímek uletěl nebo

1 Rudolf Hrabák při expedici do jižních Tyrol v r. 2006. Foto M. Hluchý

2 Bělopásek jednořadý (*Limenitis reducta*) jen několik dní po opuštění kukly. Snímek na obálce Živy číslo 5 z r. 2008. Foto R. Hrabák

byl sběratelsky poškozen, jako např. když jednou velmi vzácnou velehorskou píďalku nalezenou poprvé mimo oblast Alp v Belanských Tatrách prof. Hrabák při fotografování nechtěně přišlápl. Entomologové, kteří dotyčné druhy k fotografování poskytli, samozřejmě naříkali, ale Rudolf Hrabák to obvykle odbyl ironickou poznámkou: „Tak to už si na špendlík nenapíchnete“.

R. Hrabák se v mnoha případech snažil fotograficky zachytit celý vývojový cyklus příslušného druhu a nejenže musel proniknout do málo známého způsobu života, ale často opravil tradované informace nebo odhalil neznámé fáze vývoje některých druhů. Tyto nové poznatky se objevily i na stránkách časopisu *Živa* (příspěvky jako např. o zelenopláštíku řebříčkovém – 2006, 2: 76–77 nebo o bělopáscích – 2008, 5: 223–225). Mnohé druhy z těchto důvodů také sám choval. Tak tomu bylo i s pozoruhodným lišajem netopýřím, jehož vajíčka si přivezl z jižní Francie. O vylihlé housenky se pečlivě staral, pro čerstvou potravu jim jezdil do brněnského okolí. Jakmile housenky povyroستly, ukázalo se, že si z Francie ve skutečnosti přivezl vajíčka lišaje pupalkového, běžného i v okolí Brna.

Dlouholetou a systematickou práci nafotografoval přes 1 000 druhů středoevropských motýlů, shromáždil více než 13 000 černobílých negativů a 25 000 barevných diapozitivů. Výsledky této činnosti umožňovaly častou spolupráci s redakcemi, které projevovaly zájem o jeho kvalitní snímky. Rudolf Hrabák publikoval své záběry v *Revue fotografie*, v amerických *Popular*

3 Kukla bělopáska jednořadého (*Limenitis reducta*) zavěšená na větvičce – z článku R. Hrabáka Co víme a nevíme o bělopáscích rodu *Limenitis* (*Živa* 2008, 5: 223–225). Foto R. Hrabák

Photography i *Holarctic Lepidoptera*. Mnohdy jsme viděli jeho snímky na stránkách časopisů *Živa*, *Vesmír*, *Věda a život*, ale i v časopise *Lesnická práce*. Stovky jeho fotografií byly publikovány v přírodovědných knihách. Od r. 1966 udržoval inten-

zivní spolupráci s Obchodními tiskárnami Kolín, které mu vydaly několik samostatných kalendářů s náměty motýlů nebo květů. Jeho fotografie motýlů se staly základem tří knih: *Brouci a motýli ve fotografii* (SZN, Praha 1982), *Kapesní atlas našich motýlů* (SPN a SZN, Praha 1985) a *Život motýlů střední Evropy* (Granit, Praha 2006). Redakce časopisu *Živa* mu také v r. 2003 uspořádala v Galerii a literární kavárně knihkupectví Academia v Praze výstavu výběru fotografií pod názvem *Motýli v barvách*.

Ve své sbírce diapozitivů měl perfektní pořádek. I v tom obrovském množství bylo otázku krátké chvíle najít požadovaný druh. Měl sice katalog, ale ten většinou nebyl potřebný. Rudolf dobře věděl, které druhy má a kam má pro příslušný diapozitiv sáhnout.

Profesor Hrabák byl nabit neuvěřitelným optimismem a schopností zvládat těžká životní období. Když před dvěma lety jeho zdravotní potíže vyústily v amputaci celé dolní končetiny, okolí bylo zdrceno, ale on sám si alespoň navenek udržoval dobrou náladu. Na návštěvy v nemocnici krátce po amputaci jsme přicházeli sklíčení, ale odcházeli pobaveni vtipy a historkami, které nám tam Rudolf vykládal. Veselou mysl a životní nadšení si udržel i později, když byl svým pohybem omezen jen na prostory bytu. Nadále fotografoval poskytnuté motýly, rád o nich diskutoval a připomínal, které druhy mu ještě scházejí a měli bychom mu je dodat.

Uchovejme si ho ve své paměti jako životního optimistu, milovníka přírody a vše-
ho hezkého.

Andrej Funk

Zoologické dny 2011 v Brně

Konference Zoologické dny organizovaná Českou zoologickou společností a Ústavem biologie obratlovců AV ČR, v. v. i., střídá již několik let místo konání mezi Brnem a jinými univerzitními městy. Po Praze v loňském roce (viz *Živa* 2010, 2: XXXII) bylo 17.–18. února 2011 hostitelským městem opět Brno, a to v prostorách Ekonomicko-správní fakulty Masarykovy univerzity za organizační podpory Ústavu botaniky a zoologie Přírodovědecké fakulty MU v Brně.

Na setkání přijelo (resp. bylo registrováno) 490 účastníků, zaznělo 141 přednášek ve 21 přednáškových sekcích a bylo vystaveno 172 posterů – plakátových sdělení. Tato čísla naznačují, že se Zoologické dny staly největší pravidelnou konferencí se zoologickou tematikou přinejmenším v rámci České republiky a Slovenska. Počet účastníků se od pražské konference v r. 2010 příliš nelišil (v Praze jich bylo rekordních 512), ale neustále se zlepšuje kvalita přednesených a vystavených příspěvků, a to jak po vědecké, tak i formální stránce.

Přednáškové sekce zahrnovaly řadu témat a oborů, v nichž tentokrát dominovaly evoluční ekologie obratlovců, biogeografie a molekulární ekologie obratlovců, ekologie velkých savců, hlodavců a netopýřů, ale nechyběly ani arachnologie, hydrobiologie, půdní zoologie, malakologie, entomologie, herpetologie a ornitologie. Zazněly tři plenární přednášky – T. Albrecht: Mimopárové paternity u ptáků: evoluční význam promiskuity a kompetice spermií u pčevců; R. Šumbera: O radostech a strastech 10 let výzkumu drobných savců ve východní Africe a P. Štys: Jsou vědecká binomická jména stabilní? Současné případy *Drosophila melanogaster*, *Archaeopteryx lithographica* a *Testudo gigantea*.

Do studentské soutěže o nejlepší přednášky a poster (byly hodnoceny porotou asi 100 odborných posuzovatelů, s podporou firmy Olympus, časopisu *Živa* a Nakladatelství Academia) bylo přihlášeno 59 přednášek a 91 posterů. Oceněny byly prezentace – Z. Musilová a kol.: Fylogeneze a biogeografie cichlid v oblasti „za Andami“ (katedra zoologie, Přírodovědecká fakulta

UK v Praze), L. Sentenská a S. Pekár: Reverzovní sexuální kanibalismus u pavouka druhu *Micaria sociabilis* (Ústav botaniky a zoologie, Přírodovědecká fakulta MU v Brně), V. Schenková a M. Horsák: Ochrana a ekologie reliktního plže *Vertigo geyeri* v Západních Karpatech a Polsku (Ústav botaniky a zoologie, PŘF MU v Brně), D. Drožová a kol.: Fylogeografie chrobáků rodu *Lethrus* ve východním Středomoří (katedra zoologie, PŘF UK v Praze); M. Mikeš a kol.: Vliv okrajového efektu na predaci umělých ptačích hnízd v podmínkách horského mlžného lesa v tropické Africe (katedra ekologie, PŘF UK v Praze); M. Kouba a K. Šťastný: Telemetrie vzletných mládat sýce rousného (*Aegolius funereus*) v Krušných horách v sezoně 2010 (katedra ekologie, Fakulta životního prostředí ČZU v Praze).

Abstrakty přednášek a posterů byly publikovány ve sborníku konference o rozsahu 282 stran, který je k dispozici ke stažení ve formátu PDF na webových stránkách <http://zoo.ivb.cz//zoo.htm> (včetně sborníků z předchozích Zoologických dnů z Brna, Českých Budějovic a Prahy z let 2002–10).

Podrobnosti o příštím ročníku (Zoologické dny 2012) budou ještě upřesněny, ale konat se bude tentokrát poprvé v Olomouci ve spolupráci s Přírodovědeckou fakultou Univerzity Palackého.

Regionální sborníky středních Čech

Regionální sborníky plní v přírodovědné literatuře důležitou roli. Dokumentují výskyt přírodních jevů – geologických odkryvů, paleontologických nalezišť, rostlinná společenstva a jejich ekologii, různé skupiny živočichů a hub v detailu a rozsahu, který v mezinárodních časopisech není možný. Počet stran obvykle není omezený, takže dává možnost publikovat rozsáhlé i celoživotní studie o zájmové skupině např. motýlů, brouků nebo netopýrů. Regionální sborníky se uveřejňují v češtině, s cizojazyčným souhrnem a abstraktem, jsou pečlivě recenzovány a opatřeny důkladným soupisem literatury. Vědecké články jsou zároveň určeny i zájemcům z řad milovníků přírody, tedy nejen úzkým specialistům.

Ve středních Čechách vycházejí především sborníky *Bohemia centralis* a *Natura Pragensis* vydávané Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR. Sborník *Bohemia centralis* dosáhl v r. 2010 již 30. čísla, *Natura Pragensis* rovněž jubilejního 20. čísla. Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy vydává sborník Muzeum a současnost, řada přírodovědná, který vyšel v r. 2010 již v 25. čísle. Ve středních Čechách existují i některé další sborníky s dlouhou tradicí, např. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, Vlastivědný sborník Podbrdsko nebo sborník Polabí a Vlastivědný sborník středního Povltaví, který vznikl v r. 2008.

První tři jmenované jsou zařazeny v seznamu recenzovaných neimpektovaných periodik vydávaných v ČR. Tento seznam schválila Rada pro výzkum a vývoj 20. června 2008. Sborníky jsou součástí národních i mezinárodních databází, což jim sjednává příslušnou publicitu.

Jak bylo uvedeno výše, všechny sborníky publikují příspěvky celého spektra přírodovědeckého výzkumu regionu – geologii, paleontologii, pedologii, botaniku, zoologii, mykologii. Přijímají články od krátkých sdělení až po mnohastránkové monografie určité skupiny biot nebo výzkumy geobotanické s konkrétními fytoocenologickými snímky. Důraz na přesné prostorové umístění odebraných vzorků je důležitým předpokladem publikovaných článků, včetně podrobných map. Uvedme výběr obsáhlejších studií:

V *Bohemia centralis* (č. 30) najdeme rozsáhlou monografii (100 stran) o pavoučích Českého krasu od špičkových odborníků na tuto skupinu (A. Kůrka, J. Buchar, L. Kubcová, M. Řezáč), sdružených kolem prof. J. Buchara, který je zakladatelem této školy na Přírodovědecké fakultě UK v Praze. Tito autoři již v minulých letech shrnuli své mnohaleté výzkumy o pavoučí fauně Prahy (ve sborníku *Natura Pragensis* č. 18) a o fauně Kokořínska (ve sborníku *Bohemia centralis* č. 27). Další dvě rozsáhlejší studie pojednávají o flóře parku Kačina zařazeného do seznamu evropsky významných lokalit soustavy Natura 2000

1 Koniklec luční český (*Pulsatilla pratensis* subsp. *bohémica*) a vstavač kukačka (*Orchis morio*) na snímku z článku R. Hlaváčka a P. Karlíka Příspěvek k poznání flóry a vegetace PP Na horách a poznámky k teplomilné květeně Podbrdsko. Sborník *Bohemia centralis* (č. 30). Foto P. Karlík

(autoři M. Štefánek a P. Karlík) a o teplomilné květeně Podbrdsko na příkladu PP Na horách (R. Hlaváček a P. Karlík). Na druhý příspěvek navazuje studie bejlomorky koniklecové, která ničí semena konikleců a může se podílet na jejich ústupu z lokality (P. Jiras, P. Skuhravá, P. Karlík). Součástí jsou barevné mikrofotografie detailů larev bejlomorky a dalšího hmyzu žijícího v souplodí konikleců. Ve sborníku najdeme i dvě, dá se říci mezioborové studie o změnách krajiny (P. Štych) a návrh přírodního parku Okolí Budče (V. Cílek, J. Sádlo, V. Zavadil).

Obsah doplňují menší články o vlivu zaprášení cementárnou na xerofilní trávníky (J. Kubíková), dva články o malakofauně (L. Beran a V. Ložek) a drobný, ale významný článek o prvních nálezech chladnomilného mravence *Formica picea* v izolovaných arelech relativně chladnějších poloh středních Čech (K. Bezděčková, P. Bezděčka).

Když se podíváme do obsahu sborníku *Natura Pragensis* (č. 20), najdeme také obsáhlý monografický článek J. Strejčka o fytofágních broucích z oblasti PR Divoká Šárka. Článek shrnuje detailně dokumentované nálezy z let 1960–2010, tedy téměř celoživotní úsilí 50 let. Z těchto údajů je možné odvodit vysoký podíl pří-

rozených biotopů a jejich typických obyvatel, ale také určitý úbytek druhů od počátku 80. let, možná v souvislosti s nárůstem imisí v blízkosti frekventovaných silnic a letišť. K rozsáhlým studiím patří též výsledky přírodovědného výzkumu Branické skály (M. Vítková, J. Kolbek, P. Budil) s mapovou dokumentací a podrobnou tabulkou květeny. Studie o dubu pýřitém (V. Joza) se zabývá výskytem tohoto druhu v celé Praze na základě vlastních sběrů, studia i staré literatury a herbářů. Sborník doplňuje soubor článků o západní části Klánovického lesa, potenciálně ohrožené kontroverzní stavbou golfového hřiště. Studie jednotlivých dílčích biot – mechorosty (J. Vaňa), arachnofauna (J. Buchar), květena a vegetace včetně PP Prameniště Blatovského potoka (M. Řezáč) – jednoznačně ukazují na ojedinělé cenné biocenózy včetně výskytu ohrožených druhů na této lokalitě. Rozsáhlá dlouhodobá studie celého Klánovického lesa se týká blanokřídlého hmyzu (J. Straka).

Všechny články sborníku byly řádně recenzovány výjimečně jedním, ale většinou dvěma i třemi recenzenty. Jejich odborná úroveň odpovídá stupni znalostí o jednotlivých biotách, v příštích letech budou sloužit jako referenční podklady pro vývoj, dynamiku i stabilitu zkoumaných území a jejich obyvatel.

Sborník Muzeum a současnost nezapře osobnost svého hlavního redaktora – J. Rydla, který ho před lety uvedl v život. Po dlouhodobé studii vodních makrofyt na řekách a rybnících v Polabí, Berounsku a dalších regionech může sledovat změny po 20 i více letech. Ve 25. ročníku sborníku se proto setkáme s obsáhlou prací o makrofytech v rybnících na Křivoklátsku, ale i o makrofytech v Pošumaví. Většina krátkých článků se týká květeny (autoři A. Vydrová a V. Grulich, J. Kolbek a J. Husáková, M. Štefánek, J. Malíček, P. Jaroš a V. Jarošová), případně společenstev (D. Blažková). Úvodní článek o avifauně průmyslového odkaliště v jižních Čechách (V. Zavadil a kol.), které se stává významnou lokalitou pro hnízdění i dočasné zastavení řady ptáků včetně druhů chráněných, se vymyká z rámce floristických nebo faunistických studií. Jde o podklad pro další jednání o způsobu rekultivace této antropogenně vzniklé lokality, jejíž osud se nemůže řešit pouze technicky. Tento text je dalším potvrzením studií vedených v minulých letech prof. P. Kovářem z katedry botaniky Přírodovědecké fakulty UK v Praze, prokazujících schopnost samovolné rekultivace odkališť, která probíhá z okolní přírody druhy přizpůsobenými ekologicky extrémnímu stanovišti.

Ve sborníku Muzeum a současnost je tradičně zařazena kritická příloha nazvaná Pozoruhodné jevy v přírodních rezervacích, jež se tentokrát týká Libického luhu a Klánovického lesa.

Můžeme si proto přát, aby vydávání sborníků pokračovalo i v dalších letech navzdory úsporám v jednotlivých institucích, nebo aby případně získaly granty na další činnost. Sborníky jsou neprodejně a lze je získat v ústřední knihovně Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR v nové budově v Praze na Chodové nebo v Muzeu v Roztokách.

Alena Míšková, Martin Franc, Antonín Kostlán (editoři): *Bohemia docta. K historickým kořenům vědy v českých zemích*

Název obsáhlého díla parafrázuje Balbínův spis *Bohemia docta*, vydaný až posmrtně r. 1777. Na rozdíl od své slavné předlohy, na kterou časově navazuje a doplňuje ji, je kniha kolektivu našich předních historiků vědy zaměřena také a možná především na instituce, které vědeckou práci v českých zemích organizovaly a koordinovaly, od Královské české společnosti nauk až po Československou akademii věd. Podrobné zpracování tohoto tématu bylo dosud velkým dluhem naší historiografie dějin vědy a soubor autorů (tematika je tak rozsáhlá, že ji jeden autor po vzoru Balbínově už dávno nemůže

zvládnout) se tohoto úkolu zhostil neobyčejně úspěšně.

Kniha se zabývá převážně institucemi mimouniverzitními, které byly doposud velmi zanedbávány, a věnuje velkou pozornost i pražské vědě německé (působil zde např. i E. Mach nebo A. Einstein), která k městu a zemi neoddelitelně patřila. Dnes bývá málo zdůrazňováno, že „česká“ věda byla vlastně spíše národní mutací středoevropských nauk, a nikoli čímsi bytostně svébytným. I řada etnických Čechů publikovala své poznatky německy, řečí, která hrála ve vědeckém světě podobnou roli jako dnes angličtina. Stará monarchie

tvořila jeden celek a vědci v rámci ní „cirkulovali“ daleko za zemské hranice, tehdy nepřiliš významné. Teprve za první republiky se tento stav začíná radikálně měnit. Celá řada v knize uvedených vědeckých pracovníků, často odborně špičkových, se „zapletla“ s nacismem či komunismem, některým (J. Pfitzner, J. Šusta) se takováto mesaliance nebo i pouhé podezření z ní staly osudným. Pro ty, kdo pamatují fungování předrevoluční Akademie, je v knize, velmi moderátně a vyváženě psané, mnoho mrazivých momentů, byť to už nebyla doba, kdy se sekaly hlavy v pravém slova smyslu. Mohu vřele doporučit toto dílo všem, kdo se o historii přírodních i humanitních věd v naší zemi zajímají, a nepochybuji, že významně doplní naši mezeru ve znalostech tohoto oboru – bude ozdobou knihovny každého intelektuála.

Pozn. redakce: Kniha získala Cenu poroty při vyhlášení Cen Nakladatelství Academia za rok 2010 (viz str. XVII).

**Academia, Praha 2010, 532 str.
Cena 555 Kč**

Jiří Řehounek, Klára Řehouňková a Karel Prach (editoři): *Ekologická obnova území narušených těžbou nerostných surovin a průmyslovými deponiemi*

V jednom krásném odpoledni se začíná ve starém lomu za vaší obcí něco dít. Přijedou bagry a buldozery a mnoho aut naložených zeminou. Členitý povrch se upraví do roviny, pionýrská vegetace se odstraní a místo ní je nasypána ornice. Do té se pak vysázejí stromy, někdy listnaté, často jehličnaté. Že jste něco takového nikdy neviděli a přijde vám to přehnané? Přesto se to každoročně děje na výspěch, v písčokovných nebo v lomech po celé republice. Jde o technické rekultivace, které jsou z pohledu rekultivátorů nutností, ale z pohledu biologa a ochránáře vyloženou pohromou ničící biotopy mnoha chráněných a ohrožených druhů. Existuje k nim přitom alternativa – přirozená nebo ekologická obnova, o níž a jejich výhodách je tato knížka.

Útlé dílo trojice editorů, 11 hlavních autorů a několika desítek spoluautorů je klíčem k tomu, jak tuto nežádoucí situaci změnit. Na 176 stranách textu nás v 11 kapitolách autoři seznamují s celou problematikou, která s ekologickou obnovou území narušených těžbou souvisí. Začíná se ekologií obnovy, pokračuje se rozpory při obnově těžebních prostorů z pohledu legislativy a zájmů ochrany přírody a poté se již text věnuje jednotlivým typům území narušeným těžbou. Velká pozornost je zaměřena na výspyky, dále pak kamenolomy, pískovny a štěrkovny, těžební jílů i rašelinišť a nakonec na odkaliště. Násle-

dující kapitola se zabývá významem míst bývalé těžby jako objektů ochrany přírody a na ni navazující těžbou obecných zásad, jak místa narušená těžbou obnovit způsoby blízkými přírodě. Nechybějí ani kontakty na editory a hlavní autory kapitol, které publikaci uzavírají.

Jednotlivé části zabývající se konkrétním typem území narušených těžbou jsou přehledně členěny. Po úvodu následují informace o geologii a geomorfologii, podobě technických rekultivací daného typu území a o možnostech a potenciálu jejich obnovy blízké přírodě. Následuje přehled území, kterého se to týká, a také rozdíly mezi hlavními oblastmi nebo subtypy. V každé kapitole je rovněž uveden detailní přehled chráněných a ohrožených druhů rostlin a živočichů, kteří dané plochy samovolně osídľují a pro něž zřejmě nejčastěji významná refugia. Z praktického hlediska jsou velmi důležité podrobně rozebrané příklady dobré a špatné praxe rekultivací daného typu území. Vše doplňuje přehled specifických zásad obnovy a závěrem bohatá literatura vztahující se k dané problematice.

Kniha je psána srozumitelně a čtivě a doprovází ji množství kvalitních fotografií území zasažených těžbou, příkladů dobré i špatné rekultivační praxe a také několika druhů rostlin a živočichů. Přesto se jí ale nevyhnulo několik drobných chyb a nedostatků. Tím nejzásadnějším je

z mého pohledu absence kapitoly o hlinících, tedy místech, kde se těžila hlína např. na výrobu cihel. Těchto ploch je v rámci ČR určitě více než těžeben jílu nebo rašeliny, ale přesto se jim v knize nevěnuje pozornost. Moje další výtky směřuje k místy příliš častému používání latinských jmen. U každého druhu by stačilo uvést je pouze jednou, ale autoři je používají opakovaně a někdy naopak zcela zapomenou na jména česká (botanická jména na str. 81). Knížce se také nevyhnul tiskařský šotek, ale různých překlepů není mnoho. Obyvatele Brna a okolí ovšem zarazí, že autoři ve výčtu zvláště chráněných území souvisejících s těžbou zapomněli třeba na NPP Červený kopec.

Přes několik výše uvedených námitek se kniha autorům i editorům náramně povedla. Je dobře zpracovaná, ale hlavně je velmi potřebná. Ve své ochranné praxi se totiž stále setkávám s neznalostí a odmítáním myšlenek uvedených v této publikaci, ale s ní po ruce mohou této mnohohlavé sani čelit mnohem snáze. Vřele ji doporučuji všem biologům a ochránářům, tímto směrem orientované veřejnosti a také úředníkům, kteří pracují v ochraně přírody. Kniha vás čtivou formou poučí, ale také dodá argumenty k tomu, aby se změnila neutěšená situace, kdy technické rekultivace ničí velmi cenná území s chráněnými a ohroženými druhy. Jejím hlavním poselstvím je, že přirozená nebo ekologická obnova představuje vhodnou alternativu technických rekultivací a pro přírodu je ve většině případů a na téměř celém území ČR po všech stránkách včetně ekologických úspor lepší.

**Calla, České Budějovice 2010,
176 str. Knihu mohou zájemci zdarma
získat na webové stránce: www.calla.cz**